

Síkföldi terepviszonyai és nedves talaja folytán a Rábaköz sohasem tartozott a szőlőtermő vidékek közé, de váruradalmi központként Kapuvár (Kapu) gazdálkodásában kitüntetett szerepet töltött be a borértékesítés.¹ Engel Pál klasszikus tanulmánya óta gazdaságtörténeti axiómává vált, hogy vár és uradalom nem választható el egymástól, a vár katonai értékét a hozzá tartozó birtoktest, a pertinencia fedezte: „A vár birtoklása urát kivételes presztízzsel ruházta fel, a hozzá tartozó uradalomnak pedig az volt a funkciója, hogy az ennek megfelelő jövedelmet biztosítsa számára. A vár ennél fogva *politikum* volt.”² Királyi birtokadományként a kapuvári vár 1387-ben került a felemelkedő Kanizsaiak tulajdonába, tartozékaiként akkor Lövőt, Ivánt, Vitnyédet, [Rába-]Kecölt, Szilt, [Rába-]Pordányt, Bogyoszlót, Istvánházát, Babótot, Erdőt (Ordódot), Hidászt, a beledi vámhelyet, valamint a mindközönségesen Teleknek nevezett elhagyott helyeket sorolták fel.³ A 16. századra a kapui vártartományhoz tartozó helyek száma jelentősen bővült, hozzávetőlegesen harminc települést foglalt magában. A házasság révén 1534/5-ben Nádasdy Tamáshoz, korának egyik legnagyobb formátumú politikusához került uradalom egyik fele a gabonatermesztésre alkalmas Rábaközben, másik fele a földművelésre kevésbé optimális Nagyerdőben, valamint a szőlőművelésben jeleskedő Fertő vidékén terült el, utóbbiakat azonban időnként nem a kapuvári, hanem a sárvár-felsővidéki (másként: hegykői) uradalom részeként tartották számon.⁴ Az uradalom gazdálkodásában a kisebb királyi haszonvételek közül a borkimérés kecsegtetett a legnagyobb haszonnal, így nem csoda, hogy a szőlővel kapcsolatos adatok lépten-nyomon előbukkannak az urbáriumokban, számadásokban, földesúri utasításokban és levelezésekben. A bor a földesúri háztartás fogyasztásának kielégítése mellett a magánvendéglátásban, az uradalmi tisztviselők fizetésénél, továbbá a katonaság természetbeni ellátásában játszott szerepet, a legnagyobb jelentősége azonban minden kétséget kizáróan a piaci értékesítésnek, a borkereskedelemnek és a kocsmáltatásnak (*educillatio*) volt. Az alábbiakban a borértékesítésnek az uradalom 16–17. századi gazdálkodásában betöltött kiemelt szerepét igyekszem feltérképezni,

¹ Egyedül a térség keleti peremén fekvő Bággyog és Szovát folytatott bortermelést, mivel azonban az itteni szőlőültetvényeket csak a 19. század közepén telepítették, és az 1970-es években felszámolták, kívül esik a vizsgált időszakon.

² Engel Pál: Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszeréről. Századok, 116. (1982) 5. sz. 881.

³ Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Véghely Dezső: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius V. Győr, 1873. 169–172. Vö.: 165–167, 167–169, 177–179, 180–182, 182–184.

⁴ Utóbbi szőlőműveléséről: Kelemen István: Bortermelés és borfogyasztás a Széchenyiek Fertő-parti birtokain a 17–19. században. Arrabona, 53–56. (2018) 169–208.

aminek során – szem előtt tartva a vár és tartozék szoros összefüggését – elsősorban a birtokközpont, Kapuvárra összpontosítok.

A bor utáni adózás a Jagelló-korban

A kapuvári uradalom Jagelló-kori gazdaságtörténeti forrásadottságai országosan is kiemelkedőek, az időszakból több urbárium, számadáskönyv és borjövedelemről való kimutatás maradt az utókorra. A legkorábbi urbárium Kapuvár és Sárvár 1492. évi közös összeírása, melynek elrendelését feltehetően Kanizsai György és László egymás közötti birtokfelosztása indokolta.⁵ Bár a helytörténetírás álláspontja szerint Kapuvár mint település a 16. század közepéig nem fordul elő a forrásokban, az urbárium alapján ez nem állja meg a helyét. Az 1492-es összeírás ugyan nem önállóan, hanem Vitnyéd kapcsán, de szól „Kapÿ” pénz- és terményszolgáltatásairól, amely azonban a korábbi elképzelésekkel szemben nem a távoli, az uradalom területéhez soha nem is tartozó, Győr megyei [Rábca-]Kapival azonosítható, hanem a „Kapw” írásmód deformálódásaként Kapuvárként értelmezhető. Kapu esetében nem, de számos rábaközi településen jegyeztek fel borméréssel és borszállítással kapcsolatos szolgáltatásokat, míg a Kis-Rábától nyugatra eső területeken a hegyvám szedése dominált. Kecöl faluközössége Szent Márton püspök napján, azaz november 11-én készpénzben 100 bécsi dénárt szolgáltatott a földesúrnak „borpénz” címén (*In Festo vero B[eati] Martini Ep[isco]pi communiter solvent Denarios Viennenses 100 quod vocatur Borpenns*). Szüret után az újbor hagyományos ünnepnapja Márton-nap, mivel azonban Kecöl nem szőlőtermő hely és termény helyett pénzjáradék-ról van szó, ez az adófajta egy később idézendő 1584-es adat alapján inkább olyan bevételt képezhetett, mely az uradalmi borvásárlás anyagi alapjaihoz járult hozzá. Az uradalom rábaközi részének egyetlen mezővárosa, az igen népes Szil victuáliában (terményként) szintén Szent Márton napján szolgáltatott be Kapu várához 6 tinna bort, a forrás a mértékegység magyar nevét cseberként adja vissza (*Circa idem vero Festum soluent Sex tinas Vini vulgo Cseber*). Ennek pontos mennyiségét nehéz megállapítani, de 1594-ből ismerjük a kapuvári csöbör arányszámát az akóhoz viszonyítva. Ekkor 170 akó egyenértékű volt 68 cseberrel, 1625-ben pedig 791 akó 317 ½ cseberrel felelt meg, azaz mindkét esetben egy akó 0,4 cseberrel volt azonos.⁶ Tekintve, hogy a Kanizsaiak birtokai kiterjedtek a Délnyugat-Dunántúlra, ahonnan nevüket nyerték, Zalából, a saját uradalmaikból is szállítottak bort, mivel a borfuvarozási kötelezettséget „szekérbér” címén Bodonhely, [Rába-] Szentmihály és Ikrény fél forintért közösen megváltotta (*Item Pro Conductione Vini de Zala quod vocatur Sekerber. Soluent communiter cum Possessione Zenthmihal Florenos ½*, illetve Ikrénynél: *Szekerberth communiter soluent Florenos ½*). Bogyoszló, [Rába-] Tamási és Babót közösen szolgáltatott 6 tinna bort (*Vinum vero communiter cum Poss[ess]ionibus videlicet Babod, Tamasy soluent Sex Tinas, vulgo Cheberth*), vagyis annyit, amennyit Szil

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár (= MNL) Országos Levéltára (= OL) Diplomatikai Levéltár (= DL) 36992.

⁶ *Bogdán István*: Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., 1991. 140, 162–163. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai IV., Levéltartan és Történeti Forrástudományok 7)

egymaga volt képes teljesíteni. Ezeket az élelmiszer-ajándékokat nyilvánvalóan a vár háztartása emésztette fel. A Kis-Rábától nyugatra fekvő falvak közül a bortermelő [Fertő-] Homok közössége a szőlőhegy után fizetett hegyvámot (*Promonthorium habent solvent iura*), sőt a Nagyerdő déli peremén elhelyezkedő Iván is rendelkezett jobbágyközösség által birtokolt szőlőhegygel.

Ezeknek a szolgáltatási kötelezettségeknek a szerkezete érvényes maradt a 16. század első felében, csak mértékük változott. Az 1500 körül készült úrbéri összeírás⁷ szerint Babót és Tamási továbbra is közösen, míg Szil ismételten egymaga szolgáltatott be bort, Kecöl borpénzt, Bodonhely, Szentmihály és Ikrény pedig a fuvarozás megváltásaként ugyanúgy szekerébert fizetett, mint korábban. A terheknek azonban a fokozatos növekedése figyelhető meg. A szilieknak ebben az időben – éppúgy, mint az 1507-es urbárium⁸ szerint – Karácsony ünnepe körül már 16 csöbör bort kellett szolgáltatniuk a földesúr asztalára, Babót, Tamási és [Rába-]Pordány együttesen 12 csöbörrel szolgált, ami duplája a korábbi mennyiségnek. Többek között immár Hidásznak és Bogyoszlónak is kellett szállítania bort Kanizsáról (Bogyoszló alighanem éppen emiatt mentesült a korábbi terményjáradék alól), de Szentmihály és Bodonhely ezt a szokott módon pénzben váltotta meg. Kecölben is duplájára emelkedett a borpénz, mely ekkor 200 bécsi dénárt tett ki.

Ezekből az adatsorokból az a tendencia rajzolódik ki, hogy nemcsak a pénzáradék terhe növekedett, hanem a munkajáradék is fokozódott. Amennyiben a többi pénzszolgáltatás számait nézzük, hasonlóan emelkedő tendencia figyelhető meg, míg a robotmunka ekkor még nem allodiális szolgálatot, hanem döntően borfuvarozást jelentett. A terhek növekedése az 1518. és az 1528. évi urbáriumok alapján sem állt meg.⁹ Ezzel párhuzamosan 1528-ban a jobbágyok részéről számos panasz érkezett a kötelezően ki-mérendő borok, a kocsmáltatás nagysága miatt. Habár a Kanizsaiaknak az egyedülállóan gazdag Jagelló-kori számadáskönyvei kevésbé tartalmaznak borgazdálkodással kapcsolatos adatokat,¹⁰ 1523-ból fennmaradt Kapuvár és Sárvár borból származó jövedelmeinek, bevételeinek és kiadásainak a jegyzéke, mely a Rábaközéből Szil, Bogyoszló, Pordány, Barbacs, Kecöl, Babót és Tamási italméréseinek bevételeiről tudósít.¹¹ A kapuvári uradalom fentiekben érzékeltetett, egyre elviselhetetlenebb terhet mutató adatai nyomán Pach Zsigmond Pál azt a következtetést vonta le, hogy a nyugatra vezető utak mentén „egyes főúri uradalmak maguk is kezdtek bekapcsolódni a borkereskedelembe”.¹²

⁷ MNL OL DL 36994.

⁸ MNL OL DL 36983.

⁹ MNL OL DL 37007. MNL OL Urbaria et Conscriptioes (= E 156) Fasc. 12. No. 42. (1528) pag. 910–949. (A továbbiakban a több urbáriumot tartalmazó csomóknál csak a dátumot és a folyamatos paginálás számát adom meg, mert az újrapaginálások, illetve az alegységeknek hol számmal, hol pedig betűvel való jelölése inkább megnehezítette, mintsem megkönnyítette az információk megtalálását.)

¹⁰ Ezek kiadása: *Nógrády Árpád*: Kanizsai László számadáskönyve. Bp., 2011. (História Könyvtár, Okmánytárak 8)

¹¹ MNL OL DL 26300.

¹² *Pach Zsigmond Pál*: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században. Bp., 1963. 169.

A profitorientáció felerősödése

A tulajdonosváltást, a Nádasdyak birtokszerzését követően az 1540-es évektől még inkább előtérbe került a borértékesítésből való haszonszerzés, melynek magyarázata a háborús konjunktúra intenzív kihasználásban rejlik. Farkas Lőrinc korábbi kapuvári, ekkor már sárvári várnagy 1542. november 21-én, vagyis szüret után arról adott hírt urának, Nádasdy Tamásnak, hogy az urasági szőlő borából 25 hordóval szállítottak Sárvárra, melyből kettőt Kapuba továbbítottak.¹³ Amellett, hogy részletes kimutatást adott a sárvár-felsővidéki hegyvamos borok mennyiségéről, további, pénzen vásárolt és Sárváron tárolt borokról is beszámolt, melyek nyilván azt a cél szolgálták, hogy később nagyobb haszonnal kereskedhessenek vele.

Ami a bormérésből származó jövedelmet illeti, már a 16. század első felétől megfigyelhető az az akkurátus boradminisztráció, melyet majd az 1633. évi uradalmi utasítás intézményesít. 1546. április 22-én Sennyey Ferenc prefektus részletes elszámolást készített urának a boreladásból befolyt bevételekről.¹⁴ Eszerint folytatódott az a Kanizsaiak korából már ismert gyakorlat, hogy Zalából – ezúttal Zalavárról – hozattak fel az Északnyugat-Dunántúlra borokat. Az ide szállított hetvenöt hordó bor ekkorra már ki is árultatott, melyből addig 1016 forint jövedelem keletkezett. Ebből fedezték a pozsonyi kiadásokat (250 forint), Nádasdy Márton (200 forint), Perneszith György sárvári tisztartó költségeit (200 forint), a „szegénység” fizetését (168 forint 80 dénár), a regedei (ma: Bad Radkersburg, Ausztria) olajvásárlást (80 forint), az Ányos Boldizsár által vásárolt borokat (65 forint), a salétromosokat (15 forint), ami együttesen 978 forint 80 dénár tett ki, azaz szinte teljesen felélték a bevételeket. Sennyey a kiárult borok még be nem érkezett árából profitra számított. Ugyanakkor október 7-én az az évi rossz termést látva Hegykőről azt írta földesurának, hogy most, szüretkor volna az ideje egész esztendőre bort vásárolni, „mert aki bort szüretben veszen, kegyelmed, annak az ára olcsóbb, és mikor kiárulják, a nyeresége is nagyobb, és a bora is jobb lesz, mikor jól tartják, abban is nyeresége jó lesz”, ezért azt javasolta, hogy ezer forintot különítsenek el a beszerzésre.¹⁵ Ebből a profitorientált szemléletből egyértelműen kiviláglik, hogy a borvásárlások célja az volt, hogy utóbb drágábban lehessen értékesíteni azokat, és mivel a kocsmára láthatóan az uradalmi költségvetés egészét befolyásoló, bevételnövelő helyként tekintettek, különös körülményekkel foglalkoztak a működésével. Végző soron ugyanez a motiváció tapintható ki a hiteles bormérték körül kialakult probléma mögött is. 1547. február 2-án kelt levelében Sennyey afelől kérte ki ura tanácsát, hogy Ivánban a bort „az iváni mértékkel árulják ki vagy a kapui mértékkel, mert az iváni mérték nagyobb sokkal a kapui

¹³ *Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. II. közlemény. Levéltári Közlemények, 1. (1923) 3–4. sz. 298–299.*

¹⁴ *Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. V. közlemény. Levéltári Közlemények, 4. (1926) 1–4. sz. 107–108.*

¹⁵ *Mályusz 1926. 122–123. (Mályusz Elemér forrásközléseit itt és a továbbiakban a könnyebb érthetőség érdekében nem betűhíven, hanem modernizált átírásban idézem.)*

mértéknél”.¹⁶ Nem ismeretes a két űrmérték pontos mennyisége, csak egymáshoz viszonyított aránya, mindazonáltal a kapui bormérésnél meghonosodott mérték használata a minél nagyobb nyereséggel állt összefüggésben, hiszen ha nagyobb a mérőedény, több bor fogy.

A borküldések és -vásárlások az önellátást és a házi vendéglátást is szolgálták, melyek a kiadásokat növelték. A háztartási felhasználást és a természetbeni fizetést példázza, hogy 1544. április 12-én Kapuvár felé menet a kocsisok, május 27-én pedig az „uraimék” számára hozattak bort 12 dénárért Szilben, április 23-án 33, június elsején 12 dénárt fizettek a borért Bodonhelyen, Pordányban június 7-én a fuvarosok vacsorai italellátására 28 dénárt, másnap ebédnél pedig 26 dénárt adtak ki, míg 1545. szeptember 30-án egy pozsonyi utazásról a sarródi réven át Kapuba hazatérve 50 dénárért vásároltak bort.¹⁷ 1553. október 25-én Sennyey, aki ekkor már a Nádasdy-uradalmak főprefektusa volt, azt az utasítást adta Egerszegi Márton deáknak, hogy Kapuban az újhordók közül egyet se, csak óhordókat használjon, és amikor More Tamás sárvári várnagy egy hordóját oda szállítják, azt töltsse meg sietve, de „egyebet abba ne tégy”.¹⁸ A minőségi borokat tehát magasabb rangú személyeknek tartották fenn, míg a jobbágyoknak és a katonaságnak a silányabbakat mérték ki. Erre következtethetünk abból is, hogy amikor 1557. november 9-én Sopronkeresztúrról (Deutschkreutz) Sombory Gergely Nádasdy Tamáshoz írt levelében beszámolt a borszüretéről, „fives [füves, azaz fűszerezett] borokat” és „veres borokat” is említett, miközben a fogyasztást általában a fehérbor uralta.¹⁹ Alátámasztja ezt, hogy a jobb fajtákból „kettőt küldtem Bécsbe az N[ag]s[á]god házához, és kettőt küldtem Kapuba”, utóbbit is nyilván a kifinomultabb vendéglátás számára. A Nádasdyak gyakran időztek politikai megbeszélések, gazdasági teendők, szórakozás (vadászat) céljából az uradalom falvaiban (többnyire Bodonhelyen, Szilben, Pordányban, Süttörön), és olyankor nekik és vendégeiknek bort szállítottak oda.²⁰

Különösen a háborús időszakoknak volt divatozó szokása a „vígán lakás”, vagyis a rézesegetés és a mulatozás, melynek során tekintélyes mennyiségűre rúgott a borfogyasztás. A rábaközi Vághoz kötődő Wathay Lőrinc cseszneki várkapitány például így vesztette életét 1573-ban, amikor az italtól bátorságot merítve az ágyúval játszadozott: „szegény atyám vígán lakván gyakran az cseszneki vitézlő néppel (mivel igen víg lakó ember volt) [...] jókedve lévén, szegény az alsó várban [...] egy ott álló tarackot ki akart volna lűtetni [...] mindjárt elszakadozott az tarack, és mind az kettőt szörnyen megölte,

¹⁶ Mályusz Elemér: Az Országos Levéltár Nádasdy-levéltárának magyar levelei. VI. közlemény. Levéltári Közlemények, 5. (1927) 1–4. sz. 86.

¹⁷ Baraczka István: Győr-Sopron megyei adatok a XVI. század derekáról a Nádasdy-számadásokban (1544–1554). Soproni Szemle 26. (1972) 1. 57–58, 62.

¹⁸ Szalay Ágoston: Négyszáz magyar levél a XVI. századból. 1504–1560. Pest, 1861. 118. (Magyar Leveles Tár 1)

¹⁹ Komáromy András: Magyar levelek a XVI. századból. Tizedik közlemény. Sombory Gergely levelei Nádasdy Tamáshoz. Magyar Történelmi Tár. 12. (1911) 3. sz. 451.

²⁰ Horváth László: A kapuvári uradalom az 1580-as évek végén. Soproni Szemle 58. (2004) 4. sz. 385.

magokat is elszagatván”.²¹ Fia, a költő, festő és katona Wathay (II.) Ferenc, aki a fenti sorokat lejegyezte önéletírásában, folytatta a szép családi virtust, amikor is Tihanyban 1584-ben „az italt, a katonáskodást és az végbeli állapotnak első részét kezdtem elsőben tanulni”, Óváron pedig a tizenöt éves háború kritikus helyzetében, 1595 körül „az várasból ki negyvenöt napig nem volt szabad sehova mennem, de széjjel részegeskednem az várasban szabad volt”.²² Amikor Batthyány (I.) Ádám dunántúli kerületi és Kanizsával szembeni végvidéki főkapitány 1657-ben hatalmas zsákmányszerző portyát indított a török megszállás alatt lévő Buda környéki területekre, a sikeres magánakció után, május 1-jén Nádasdy (III.) Ferenc Szilben vendégelte meg vastag italozással a vezetőket, hogy Batthyányék másnap már a vasi Górbán folytassák a tivornyát.²³

A kapuvári uradalom borértékesítéséből befolyt jövedelmeiről és a többi bevételi forráshoz viszonyított arányáról az 1580-as évekből, a Vasváry Imre udvarbíró visszaélései okán készült „inkvizíciós jegyzőkönyvből” kaphatunk pontos, számszerű kimutatást, melyet Horváth László vizsgált.²⁴ A helységekre bontott jegyzék szerint 1587-ben összesen 257 hordó bort mértek ki az uradalom kocsmahelyein, amiből 3725,66 forint bevétel keletkezett.²⁵ Kapuváron csak 246 forint 84 dénárnyit árultak ki, ami a felét teszi ki a Szilből vagy Vitnyédről származó bevételeknek, de ebben értelemszerűen nem szerepeltek a várban elfogyasztott vagy a praebendában kiadott mennyiségek. Az 1528. évi jobbágypanaszokhoz hasonlóan ekkor is több faluban kifogásolták a közösségre kivetett borvásárlási kötelezettség mértékét, mely a barbacsiaik szerint koldusbotra juttatja őket, de a bor minőségét is sérelmezték, mely a hegykőiek szerint „büdössége miatt” ihatatlan, ezért „nem embernek való”.²⁶ Beszédes, hogy az összehasonlítást lehetővé tévő számok szerint az uradalom teljes készpénzforgalma 1588-ban 7153,55 forintot tett ki, melyből csak a borkimérés 6524 forint 32 dénárta rúgott, 1589-ben pedig 2665,60 forint bevétel származott belőle, míg az egyéb jövedelmek ennek kevesebb mint a felét, 1449,98 forintot tettek ki.²⁷ A kapuvári uradalom gazdálkodásában tehát messze a legnagyobb jövedelmi forrást jelentette a kocsmatartás, egymaga többszörösen meghaladta a majorsági gabona-termesztésből, az állattartásból, az urasági halászatból, vámokból és egyebekből származó pénzbevételeket. Következésképpen a pénzforgalom alappilléret jelentette a borértékesítés, amely nélkül a költségvetési egyensúly összeomlott volna.

²¹ *Wathay Ferenc: Énekes könyve. II. Szerk.: Katona Tamás. Bp., 1976. 140–141.*

²² *Wathay 1976. 142, 145.*

²³ *J. Újváry Zsuzsanna: Egy hírhedt lesvető a XVII. századból – Kösze Gyurkó zsámbéki akciója. Hadtörténelmi Közlemények, 126. (2013) 2. sz. 498.*

²⁴ *Horváth 2004. 353–385.*

²⁵ *Horváth 2004. 361.*

²⁶ *Horváth 2004. 360–361.*

²⁷ *Horváth 2004. 383.*

A várpincékben tárolt borok

Kapuvár nem volt bortermelő vidék, a legközelebbi szőlőhegy a tőle mintegy tíz kilométerre nyugatra fekvő [Fertő-]Endréden, a soproni borvidék legkeletibb nyúlványánál helyezkedett el, mely történetesen a kapuvári uradalomhoz tartozott. Tudjuk azonban, hogy néhány rábaközi jobbágyháztartás extraneusként (külbirtokosként) folytatott szőlőművelést a Fertő-vidéken. Az 1563. évi peresztegi hegyvámos bor jegyzéke szerint az ottani Agghegyen a hidászi Karikás András művelt kétfertályos szőlőt (*Andreas karikas de Hidasz qr II*).²⁸ A „Karikás” a Kapuvár és Veszvény között fekvő egykori Hidászon elterjedt családnévnek számított, a falu 1594. évi végleges pusztulása előtt és után is számtalanszor előbukkan.²⁹ Jelentős részben az uradalom nyugati feléből származtak a borok, melyeket a birtokközpontban, a kapui vár pincéiben tárolták, és onnan is szállították ki azokat árusításra.

A kapuvári uradalmi borospincékkel kapcsolatban a legkorábbi adatot Matissy György provisor 1541. január 28-án kelt levelének mellékletében találtam, mely a már meglévő kővár rajzát és az itáliai erődítési minták alapján felépíteni tervezett palánkvár alaprajzát tartalmazza.³⁰ Az ábrázolás szerint a belső vár és a Kis-Rába folyó közötti várárokban helyezték el a hosszúkás alaprajzú borospincét (*vinarium ex fossa castris exemptum – várárokból kivájt borospince*), mely inkább verem lehetett (1. kép). A Nádasdy-korszak elején a pince tehát nem magában a várépületben volt, hanem egy már létező védelmi objektumot alakíthattak át bortárolás céljára. Ez a pince azonban nem szolgált hosszú ideig, mert egy 1556. március 4-én kelt levél szerint a vermet feltöltötték (*ad repletionem aggeris Kapwyensis de vino*).³¹ Az 1584. évi urbárium már a várban lévőnek mondja a borospincét, azt is tudjuk, hogy ez a vártorony alatt helyezkedett el, de említettek egy másik, „öreg pincét” is.³² Az 1660 júniusában kelt urbárium szerint az öreg, vagyis nagy pince fölött helyezkedett el a régi ebédlő.³³ 1998-ban a várnál Gömöri János vezetésével folytatott régészeti feltárás a boltozatos, téglából épült pincesorot a vár északi falánál azonosította, mely hosszan kelet-nyugati irányban húzódott.³⁴ Elképzelhető a hasonlóság a sárvári

²⁸ Mikó Sándor: Czenk és Pereszteg 1563. évi hegyvám-bor jegyzéke. Agrártörténeti Szemle 39. (1997) 1–2. sz. 279.

²⁹ Vö.: Gerencsér Péter: Az oszmánok vagy az extraneusok? Hidász, a török korban elpusztult rábaközi falu. Arrabona, 57. (2019) 113.

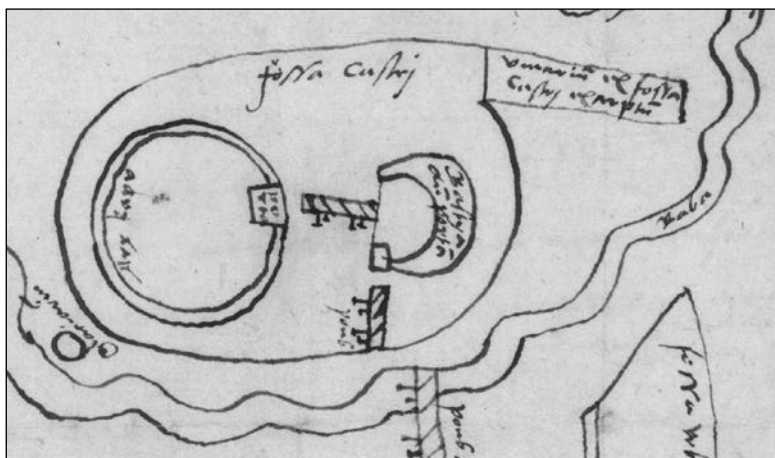
³⁰ MNL OL Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archivuma, Archivum familiae Nádasdy (1527–1730) (= E 185) Missiles, Matissy György Nádasdy Tamáshoz, No. 18. A rajzot részletesebben tárgyaltam: Gerencsér Péter: A Nádasdyak XVI–XVII. századi várépítései és erődítései Kapuváron. Fons, 26 (2019) 1. sz. 93–96. (= Gerencsér 2019a)

³¹ MNL OL P 507 (nádasdladányi Nádasdy család levéltára) B. 1558. Számadások. 5.

³² MNL OL E 156 Fasc. 56. No. 33. 88–89.

³³ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660. június 1.) pag. 358–359.

³⁴ Gömöri János: Jelentés a kapuvári É-i várfal leletmentéséről. 1998. május. Rábaközi Muzeális Gyűjtemény, Kapuvár. Régészeti Adattár. Leltározatlan anyag.

1. kép. A kapuvári vár borospincéje 1541-ben (vinarium ex fossa castrij exemptum). Matissy György rajza, részlet. (MNL OL E 185. Missiles 19 d. No. 18.)

várral, mivel a várfal és a bástya ott is szoros kapcsolatban állt az alatta húzódó pincével, és tudjuk, hogy gyakran ugyanazok a mesteremberek dolgoztak mindkét helyen.³⁵

1584-ben ebben az átépített és kibővített várban két pincében tárolták a borokat, feltüntetve mind a származási helyet, mind a beszerzés jogcímét (urasági, vásárolt, foglalt, hegyvamos bor), és pontosan megadva a hordóban lévő mennyiséget.³⁶ A gondos nyilvántartás a gazdasági jelentőség fokmérője is. A torony alatt lévő pincében volt 4 hordó szentmiklósi bor, mely „a vár szőlőiben”, azaz a földesúri kezelésben lévő szőlőhegyen termett, melyről tudjuk, hogy huszonegy és fél fertálynyi területet tett ki, míg Agghegy, Újhegy és Aranyhegy hegyvamos szőlőhegy volt.³⁷ Az egyik hordóban ötödfél (4 ½) csöbör, a másodikban 5 ½ csöbör és egy fertály, a harmadikban öt csöbör és egy fertály, a negyedikben pedig 4 ½ csöbör és egy fertály bort tároltak. Volt továbbá az egyik hordóban borpénzen vett szentmiklósi bor, 2 csöbörrel, melyet az uradalom – mint azt a Jagelló-kori Kecöl példáján láttuk – a jobbágyok pénzjárdékából fedezett. Továbbá pontosan meghatározott mennyiség nélkül „valami fogatík bort”, azaz foglalt bort is tároltak, melyet az uraság a jobbágyoktól alacsony áron szerzett be, hogy aztán nagy haszonnal kiárultassa. Úgy tűnik, a tárolás rendjének alapját a borok eredete képezte, mivel itt döntően a földesúr saját, allodiális szőlőjében termett borokat tároltak, míg az öreg pincében a hegyvamos borokat. Nevéből és a tárolt mennyiségekből adódóan is az utóbbi helyiség volt a nagyobb méretű, mely arra utal, hogy a beszerzés uralkodó módjának a terményadó tekinthető. A nyolc hordó közül az elsőben 4 csöbör szentmiklósi, a másodikban öt

³⁵ vö.: *Gerencsér* 2019a. 100–102, 111.

³⁶ MNL OL E 156 Fasc. 56. No. 33. pag. 88–89.

³⁷ MNL OL E 156 Fasc. 56. No. 33. pag. 141.

csőbör endrédi, a harmadikban 5 csőbör és 1 fertály szentmiklósi, a negyedikben szintén 5 csőbör és 1 fertály szentmiklósi, a hatodikban négy csőbör és 1 fertály szentmiklósi, a hetedikben öt csőbör és egy fertály szentmiklósi, míg a nyolcadikban két csőbör homoki (értsd: fertőhomoki) bor volt. Egy hordó üresen állt. Az üres boroshordókat nem itt, hanem a négy üres lisztes hordóval együtt a porkoláb szobája és a zabos ház közötti gabonás házban tárolták, 1584-ben az összeírók ebből 27-et találtak.³⁸ A fentiek alapján az uradalom nyugati részének bortermését alapvetően a kapuvári pincékbe szállították, melyek döntően szentmiklósi ültetvényekből származtak.

1608-ban a tinnában, azaz csőbörben összeírt tételek alapján a két borospince megkülönböztetésének alapja ugyanúgy a saját termés és a terményszolgáltatás volt.³⁹ A torony alatt lévő pincében, melynek ajtaját retesszel zárták el, öt hordó szentmiklósi bor volt, hordónként 4, 4 $\frac{3}{4}$, 4 $\frac{1}{2}$, 5 és 4 $\frac{1}{4}$ csőbör mennyiséggel. A szintén retesz ajtóval ellátott öreg pincében pedig 11 hordót töltöttek meg, az 5 csebert kitevő homoki hegyvamos boroshordón kívül mind Szentmiklósról származott, utóbbiak közül kettő volt dézsmabor (4 $\frac{1}{2}$ és 5 csőbörnyi), a maradék nyolc hordó hegyvamos, 6 $\frac{1}{2}$, 4 $\frac{3}{4}$, 6 $\frac{1}{2}$, 4 $\frac{1}{2}$, 5 $\frac{1}{2}$, 8, 6 $\frac{1}{2}$, illetve 4 $\frac{3}{4}$ csőbörrel. Az utolsó hordónál megjegyezték, hogy mivel a többi hordót ebből töltötték fel, „csak egy arasznyi és egy tenyéryni” maradt benne. A hordók mind fehérborok voltak, mert általában külön feltüntették, ha vörösről volt szó. Az összeírás az – öreg pincében elhelyezett – eszközökről is tájékoztatást ad, három ónkanna, egy rézcsap, egy fúró, egy vasabroncs, két korcsolya, egy szarvasüllő, egy szegfejező és egy melegítő rézfazék segítette a munkát. Ugyanebben a pincében 1660-ban az eszközökről részletesebb leltárt állítottak össze: retesz nagy ajtó lakatostul, bormérő fertályos sajtár, bádogtölcsér, bormérő faicce, vasból készült csapfúró, két körömvas, két borhordó fakanna, teknő (40 darabot jelöltek belőle, de ez nyilván elírás), fedél nélküli rossz vasfazék égetni való seprőhöz, korcsolya, rossz sótartó tung (átalag), 2 abroncsos fa vatalaj,⁴⁰ 4 fazék, 6 borhordó „bokalha” (bokalla, azaz bokály), fahéber, 3 szakasztó cserény.⁴¹ (2-3. kép)

Egy 1669. március 20-án kelt leírás szerint Kapuváron kívül Szentmiklóson, a kocma alatt is volt egy pince is, melynek pléhes (vaslemezes) ajtaját retesszel lehetett zární, berendezése között találunk bormérő ónmeszelyt és „bádgyok” (bádog) öreg tölcsért.⁴² Ugyanekkor Csapodon szintén összeírtak egy pincét, hasonlóképpen vaslemezes, retesz ajtóval, fertályos sajtárral, faiccét meszelyével, tölcsérrel és korcsolyával, a pince előtt lévő színecskében hosszú asztallal, így utóbbi valószínűleg borkimérő helyiségként működött. A szentmiklósi présháznak vasretesszel zárható deszkás kapuja volt, benne gúzsos prés, lakat a kapun, kád, két hordó, négy öreg korcsolya, két borvályú, parasztnyoszolya,

³⁸ MNL OL E 156 Fasc. 56. No. 33. pag. 93.

³⁹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. pag. (1608. január 1.) pag. 280–281.

⁴⁰ Vatalaj: vatalér, vatola, máshol csobolyó. Kulacshoz hasonló dongás edény, lapos hordócska. – Csiszár Attila (Soproni Múzeum) szóbeli közlése, amit ezúton köszönök.

⁴¹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660. június 1.) pag. 358.

⁴² MNL OL E 156 Fasc. 78. No. 44. pag. 18–19.

2. kép. Bokály. Északnyugat-Magyarország, 1688. (SoM NT 55.738.1.)

3. kép. Bokály. Északnyugat-Magyarország, 1689. A fedelén 1693-as évszám. (SoM NT 55.737.1.)

sajtár, rosta és körömvas, míg a présházból nyíló kis kamrában kisajtót találunk láncos reteszével és egy öreg vasfazekat.

Az 1686. évi generalis commissio szerint – ekkor az uradalmat már az Esterházyak bírták – a kocsmáépületek megvizsgálása a mesteremberek és a falusi, mezővárosi bírók feladata volt.⁴³ A hordók töltését a kapuvári várban a porkoláb és a tömlőtartó jelenlétében gántárfán (ászokfán) végezték, amiről elismervényt kellett készíteniük. A mértékek közötti eligazodást segíti, hogy „minden tíz akó borra egy soproni meszőlt acceptálunk; a soproni csöbör borrhul 80 med[ia], a fraknai csöbörhül 90 med., az akó szerint pedig 60 med. adjon számot.”⁴⁴

Részletes jegyzéket találunk az 1670-es évekből a tárolt borokról. 1672-ben, amikor a kapuvári uradalom Nádasdy (III.) Ferenc fej- és jószágvesztése következtében fiskális birtok volt, a kamarai megbízottak összesített jövedelemkimutatása szerint az egyháznak járó dézsmát (tizedet) az uradalom minden évben a győri püspöktől bérelte, ami zavart

⁴³ Merényi Lajos (közli): A kapuvári urad. számvitele 1686-ban. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 9. (1902) 420. (= Merényi 1902a)

⁴⁴ Merényi 1902a. 423.

okozott a nyilvántartásban, ugyanakkor a bordézsmából és a hegyvából együttesen 253 ¼ akó borral számoltak évente.⁴⁵ Dugovicz Györgynek egy másik, öt évvel későbbi, *Extractus Universorum Proventuum Bonorum Kapuvariensium Annorum 1671, 72, 73, 74 & 1675* incipittel, 1677. június 17-én kelt kimutatása több évre visszamenően regisztrálta a különböző jogcímeken beszerzett borokat, melyeket az alábbi táblázat szemléltet.⁴⁶

A kapuvári kamarai uradalom borjévedelmei 1671 és 1675 között akóban (urna)

Év	„Aeconomicalis”	Hegyvám	Dézsma	Elkobzott bor	Összesen
1671	42 ½	251 (dézsmával együtt)			293 ½
1672	49 ¾	164 ½	115 ¾	5	335
1673	93 ¾	129 ¼	163		386
1674	27 ½	127 ¼	87		241 ¾
1675	17 ½	110 ¾	21 ½		149 ¾

A jegyzék készítője által „aeconomicalis” (oeconomicalis), azaz „gazdasági” néven nyilvántartásba vett bor nagy valószínűséggel az allodiális szőlőföldből, a földesúr saját bortermeséből származó jövedelmet jelenti, mivel aránya kicsi, így nem lehet idegen helyről vásárolt bor sem. Bár az 1671-es évben együtt jegyezték fel a dézsmabort és a hegyvamos bort, világos, hogy a – terménymennyiségtől független, a szőlőföld után általánként szedett – hegyvám jelentette a legnagyobb jövedelmet. Az elkobzásból származó contrabandális bor minimális mennyiséget tett ki.

Bizonytalanságra adhatna okot a „decimálisként”, azaz dézsmaborként megjelölt járadékfajta értelmezése, mivel az egyházi tizedet (decima, dézsma) és a földesúrnak járó borkilencedet (nona) gyakorta egyaránt tizednek (együttesen pedig huszadnak, másként quintának, azaz ötödnek) nevezték.⁴⁷ Mint azonban több forrásból – például a fent említett 1672. évi kamarai jegyzékből – ismeretes, a kapuvári uradalom bérelte az egyháznak járó terményjáradékot, és a Mária Terézia 1767-es úrbérrendezése kapcsán készített falusi jegyzőkönyvek tanúsága szerint sem Kapuváron, sem az uradalom szőlőhegyvel rendelkező településein nem volt szokás a kilencedvétel. A vallomások szerint Kapuváron soha „usuban nem volt”, hanem mundérpénzt (katonai adót) fizettek helyette, Endrédn, Homokon, Szentmiklóson is – sőt úgy tűnik, egész Sopron vármegyében – mellőzték.⁴⁸ A dézsma tehát itt egyértelműen a termésmennyiség függvényében beszolgáltatott

⁴⁵ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1672) pag. 806.

⁴⁶ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677) pag. 172, 176, 180, 184, 189.

⁴⁷ A kérdésről átfogóan: *Pach Zsigmond Pál*: Kilenced és földesúri dézsma a XVII. századi Magyarországon. Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei, 13. (1963–1964) 1–2. sz. 47–69.

⁴⁸ *Csiszár Attila*: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Kapuváron (1767). Soproni Szemle 58. (2004) 3. sz. 279. *Tóth Péter*: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Sopron vármegyében. I. Magyar és latin nyelvű vallomások (1767). Sopron, 1998. 79, 104, 186.

egyházi jövedelemnek, a tizednek a földesúri árendájára utal, nem pedig a gyakran szintén dézsmának nevezett földesúri kilencedre. 1675-ben feltűnően kevés bort gyűjtöttek be ebből a járadékfajtából, ami a hegyvám többi évhez viszonyított arányából kiindulva nem feltétlenül magyarázható egy akkori esetleges rossz szőlőterméssel. Mivel a bordézsmá tizedrészt jelent, óvatos becslés alapján megállapítható a jobbágyság 1671-es bortermése, mely – egy akót középértéken 51–54 liternek számolva – 58650–62100 liter, azaz 586,5–621 hektoliter lehetett. Öt év alatt az összes típusból 1406 akó bort gyűjtöttek össze, mely átlagosan 281,2 akót jelentett évente. Ehhez hozzáadva az az évi allodiális tételt, az uradalmi termés egy év alatt 611–647 hektoliter bort – pontosabban újborról lévén szó, inkább mustot – ért el, és még ezen felül volt a vásárolt bor. Az ötévi termés körülbelül felét jelentette a hegyvámos bor, (782 $\frac{3}{4}$, de ez tartalmazza az 1671. évi dézsmabort is), míg a földesúri bortermés alig haladta meg a 16%-ot. Így számszerűen is igazolható az a 16. századi pincészeti adatokból látható sejtés, hogy az ország nagy részéhez hasonlóan a kapuvári uradalomban a földesúri szőlőhegyeken megtermelt bor mennyisége messze alatta maradt a kiárult mennyiségeknek, azaz a borból származó jövedelmek nem a saját bortermésből, hanem a szőlőterület és a termés megadóztatásából fakadtak.

Logisztika és kocsmatartás

A kapuvári vár pincéiben tárolt borokat az uradalom falvaiba szállították ki, hogy ott többszörös áron a kocsmákban árusítsák. Kiviláglik ez az 1608. évi urbáriumból: „Ezen Kapu Varbul vittének borokat ki az Falukra, kik mostan folynak, és az borokat még nem percipialták [adták el]”.⁴⁹ Pontos leírást kapunk arról, hogy a kapuvári elosztóközpontból mely településre milyen eredetű és mennyiségű bort szállítottak ki. Babótra 4 tinna „szőlő borát” (vagyis urasági bort), az összes többibe pedig szentmiklósi hegyvámos bort: Kapu városába 6, Kecölbe 5, Vitnyédre 4 $\frac{1}{2}$, Endrédre 5 $\frac{1}{2}$, Szentmiklósrá 7, Csapodra 4 $\frac{3}{4}$, Söjtörre (Süttörre) 5 $\frac{1}{4}$, Bogyoszlóra 6 $\frac{1}{2}$ tinnát. A legtöbb bor láthatóan mindig Szentmiklósról származott. A földesúr kocsmáltatási monopóliuma és a kényszerpiacot jelentő jobbágyok vételi kötelezettsége folytán fordult elő az abszurd helyzet, hogy a szentmiklósi jobbágyok által beszolgáltatott borokat beszállították Kapuvárra, majd onnan újból kivitték Szentmiklósrá, hogy a jobbágyok adott esetben saját boraikat – és a hitvány minőségűnek tartott hegyvámos borokat – fogyasszák el, de immár drágábban. 1672-ben 12 településen történt uradalmi kocsmáltatás, Kapu mezővároson kívül Babóton, Vitnyéden, Szilben, Pordányban, Bodonhelyen, Pápocon, Bogyoszlón, Szentmiklóson, Csapodon, Söjtörön és „Sz. Andráson” (azaz nyilván Endréden), mely helyeken összesen 2665 $\frac{1}{4}$ akó bort árultak ki.⁵⁰ Összevetve ezt az 1672. évi kamarai adattal, az tűnik ki, hogy az uradalom a kimért borokat döntően vásárlásból biztosította. A kocsmabevétel ekkor 3884 forint 37 dénár-ra rúgott. 1677-ben Pordány 12 forint 50 dé-

⁴⁹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1608. január 1.) pag. 288.

⁵⁰ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1672) pag. 810.

nár szárazcsap-pénzt fizetett, a barbacsiak 18, a bősárkányiak 17, a babótiak (telkenként két, összesen) 46, az ordódiak 9, a süttőriek 21, a csapodiak 16, a vitnyédiek 28 (telkenként két) forintot.⁵¹

Azon falvak számára, ahová nem jutott bor a kapuvári pincéből, vétel útján szereztek be a hiányzó mennyiséget, amint arra Sennyey fent idézett, 1546. október 7-én kelt levele világosan utal. 1588-ban a borok a szentmiklósi és a hegykői vételek mellett főként Sopron környékéről, Sopronból, Kőszegről, [Fertő-]Széleskútról (Breitenbrunn), Borsmonostorról (Klostermarienbergről) és Trautmannsdorfról származtak, egy évvel később pedig Nezsider (Neusiedl am See), Pápa és [Sopron-]Keresztúr is felkerült a listára.⁵² Ekkor a borok több mint felét vásárolták, és csak alig tizede származott terményadóból. Aligha meglepő tehát, hogy szüretkor minduntalan a vételt szorgalmazták. Ezeket a borokat azonban a jobbágyoknak hosszú fuvarban, több napi távollétben kellett szállítaniuk, ami nemcsak saját gazdaságaik teendőitől, de a majorsági földeken teljesítendő robottól is elvonta őket. A török veszélyeztettség dacára továbbra is érvényes maradt az a még a Kanizsaiak idején meghonosodott gyakorlat, mely szerint a bodonhelyiek délről hoztak fel borokat. Amíg korábban azt szekérbér címén készpénzen megváltották, most a hosszú fuvar ténylegesen teljesítették. 1583 nyarán ugyanis borszállítás közben, a „vár bora mellett” a török portyázók meglepték a bodonhelyieket, őket és a szili Dicső Józst fogságba vetették.⁵³ Közülük Kovács Péter 1584-ben szabadult ki, Kis Simon fiát viszont még mindig fogva tartották. A szekerezés évszázadokon át tartó terhét támasztja alá, hogy 1672-ben azon kapuváriaknak, akik igavonó marhával rendelkeztek, bort kellett szállítaniuk a kocsmahelyekhez.⁵⁴

Ami a bor árát illeti, nehéz általános képet alkotni. 1560. május 31-én Sárvár és Kapu tartományban Szele Jakab intézkedett a bor kiárúsítása ügyében, miután Sennyey közölte vele, hogy nem áll rendelkezésre kiárúsításra szánt bor, így Szele bort küldetett, hogy azokat osszák szét a falvakban.⁵⁵ Ennek során említették, hogy 1 pint bort 12 krajcárért árusították. 1588-ban átlagosan 20 dénárért árulták pintjét, ettől a minőségtől függően eltérhettek, a gyengébb minőségű hegyvamos borok olcsóbbak voltak (16 dénár pintonként), míg a borseprű nélküli keresztúri borért 32 dénárt is elkértek.⁵⁶ A nyereségre példa, hogy amíg a kőszegi bor akóját két forintért vásárolták, ugyanezt a bort Bodonhelyen már 2 forint 50 dénár körül mérték ki, vagyis a haszon – leszámítva a borkimérési jutalék átlagos 0,7%-át – nagyjából 25%-os volt. Buza János Tholt Juditra is támaszkodó kutatása szerint 1595-ben – 1588-hoz hasonlóan – 20 dénár volt egy pintnyi mennyiség ára,

⁵¹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677. július 31.) pag. 3, 10, 22, 33, 40, 42.

⁵² Horváth 2004. 361, 383–384.

⁵³ MNL OL E 156 Fasc. 56 No. 33. pag. 1–2. 37.

⁵⁴ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1672) pag. 783.

⁵⁵ *Óze Sándor* (kiadja): 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz. 1549–1562. II. Bp., 1996. 191.

⁵⁶ Horváth 2004. 383–384.

de feljegyezték, hogy az év folyamán 24-re, sőt 28-ra is felszökött, 1624-ben már 24–32, 1628-ben pedig 32 dénárt kértek ugyanezért a mennyiségért.⁵⁷

Az italmérés Kapuváron belüli helyéről a 16. század végéig nem ismert megbízható adat, de a kocsmahely bizonyosan nem a várban volt, mert a vár védelme szükségessé tette az illetéktelenek belépésének tilalmát. A pincét is a fokozottabb őrizet miatt helyezhették oda, és 1608-ból tudjuk, hogy városi árultatásra a bort kiszállították a várból. Gyanítható, hogy a kocsmá és a vámhely egy helyen volt, ahogyan azt az általános gyakorlat, uradalmi szinten pedig Bodonhely és a kecsői Újhíd példája is mutatja. Kapuváron az első adatot erre 1597-ből találjuk, amikor az urbárium szerint „Ezen Vám haz udwárán korchyomall az Vr ew Nag[yság]a Szamara Kászá Amburus”.⁵⁸ Ezek szerint a nagy utasforgalmat és a megállási kötelezettséget kihasználva a kocsmaház valóban a vámháznál volt, melynek akkori kocsmárosát Kasza Ambrusnak hívták. Korábban azt feltételeztem,⁵⁹ hogy a vámház a Sopronba vezető országút mentén a mezőváros nyugati határánál állt, álláspontomat azonban felül kell vizsgálnom. Az urbárium ugyanis elárulja, hogy „Az Vr eó Naga Szamara egy Kowach Szynnye [színje, azaz műhelye⁶⁰] hell vagyon, vagyon wgyan ottan az Vám ház”. Márpedig 1584-ből tudjuk, hogy a kovácsműhely a vár szomszédságában volt (*Kovách mehelben az war elöth valoban*),⁶¹ így a vámháznak is a vár „előtt” kellett lennie. Később azonban a vámhelyet a város nyugati végébe helyezték át. 1945-ig a róla elnevezett Vámház-ér partján állt, így ábrázolja a „Domus Telonialis”-t Hegedüs Nepomuk János megyei földmérő 1786-ban készült térképe.⁶² Azt, hogy az állandó urasági kocsmá még a várhoz közel lévő vámháznál helyezkedett el, az 1608. évi két urbárium teszi bizonyossá. Az egyik „Uram eó Naga Korchomallo haza” néven hivatkozik rá, a másik pedig elmondja: „Korczomaros haza / Ez az eó Naga szamara walo ház / elette Vam haz wolt”.⁶³ A kocsmáépületet a 17. században a városon belül a Főszeren, közvetlenül a plébánia mellett lokalizálták az összeírások. 1660-ban Takács Mátyás lakott benne, nem messze tőle pedig a kocsmáros, Olaszgyörgy, 1672-ben is a plébániával volt szomszédos a „Korczma ház”.⁶⁴ Az 1680-as urbárium, amely nem az *Urbaria et Consciptiones* fondjában, hanem az Esterházy-iratok között maradt fenn, a vámház és a közelében lévő plébániaház

⁵⁷ Buza János: Mezőgazdaság és parasztság a török korban. In: Horváth Ferenc (szerk.): Sárvár monográfiája. Sárvár, 1978. 255.

⁵⁸ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1597) pag. 18. Az urbáriumot kiadó Mikó Sándor nem „korcsmál” gyanánt, hanem – meglátásom szerint tévesen – egy főnév és egy ige kapcsolataként értelmezte a szöveg helyét: „Korchjom all”. Vö.: Mikó Sándor: Az 1597. évi kapuvári urbarium. I. Soproni Szemle 46. (1992) 2. sz. 135.

⁵⁹ Gerencsér 2019a. 105.

⁶⁰ Mikó Sándor forráskiadása ezt helytelenül közölte: „Vynnje helyly”. Mikó 1992. 135.

⁶¹ MNL OL E 156 Fasc. 56 No. 33. pag. 96.

⁶² MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (= GYMSMSL) Sopron megye kéziratos térképei, 28. Mappa exhibens plagam inter terrena opidi Kapuvár et possessionis Vitnyéd controversam, 1786.

⁶³ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1608. március 6.) pag. 157. (1608. január 1.) pag. 291.

⁶⁴ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660 I.) pag. 685. (1660 II.) 880–881. Fasc. 156. No. 2. pag. 128.

mellett említ egy urasági kocsmát, ugyanakkor Henye Gergelyné telkénél is szól kocsmaházról, azaz ekkor Kapuváron már két kocsmá működhetett (de elképzelhető, hogy utóbbi esetben a margóra írt megjegyzés csak utólagos, 18. századi betoldás).⁶⁵

A belső berendezést tekintve Kapuvárról nem, csak Szentmiklósról rendelkezünk információval. 1669-ben a szentmiklósi kocsmában összeírtak egy hosszú asztaltáblát, körülötte két hosszú padot, három romladozott ablakot, ablaktáblákkal, két folszegezett polcot, egy paraszt kályhás kemencét (cserépkályhát), egy bélétes, fából készült kilincses ajtót, a házból kinyíló pitvaron is volt ajtó láncos retesszel, és a fentiekben már leírt módon a kocsmá pincével is bírt.⁶⁶ Ugyanebből az évből a süttöri korcsmaház berendezéséről csak azt tudjuk, hogy kilincses ajtaja és két parasztablaka volt, illetve egy paraszt kályhás kemence fűtötte.⁶⁷

Szilben 1677-ben a kocsmaházról feljegyezték, hogy kőből (valószínűleg inkább téglából) épült, de ott akkor a lakatgyártó és a kocsmáros lakott, akik évi 10 forintot fizettek.⁶⁸ Ugyanakkor Babóton – mint az Kapuváron is megfigyelhető volt – a plébániaház szomszédságában helyezkedett el a kocsmaház, ahol a kocsmárosi teendőket Németh János, Szentmiklóson pedig Varga János látta el, utóbbi helyen a vincellér Fodoróczi Balázs volt.⁶⁹ Az endrédi kocsmáros Fejes Péternek, a csapodit Kovács Ferencnek hívták.⁷⁰ Czuppon Mihály bírságpénzeokról való 1671-es kimutatása szerint a bogvoszlóiak 74 forint büntetést fizettek „más idegen kocsmára való járásért”,⁷¹ amit a földesúr (ekkor a kamara) azért szankcionált, hogy ne essen el a bevételeitől. Ez az üzleti észjárás tükröződik az utasításokban is.

Uradalmi rendtartások

Az úrbéri összeírásokban a törvényi előírásoknak megfelelően meghatározott rendtartás szerint karácsonytól a következő év Szent Mihály napjáig, azaz szeptember 29-ig a jobbágyok csak a földesúr borát árulhatták ki, és a fennmaradó negyedévben adhatta el a jobbágnép a saját termését. Azon falvak, melyek rendelkeztek szőlőhegygel, annyi kedvezményt kaptak, hogy az év többi részében is minden két urasági hordóra rákezdhettek egy hordó saját bort.⁷² Az alább tárgyalandó 1633. évi instrukció idejéig, mely ezt a szabályozást módosította, még nem volt általános szokás a boroknak kizárólagosan kocsmákban

⁶⁵ MNL OL P 108 (Esterházy család hercegi ágának levéltára) Repositorium 65. (Úrbéri ügyek és az uradalmak urbáriumai) Fasc. 9. Az 1680. évi kapuvári urbárium. pag. 100–102.

⁶⁶ MNL OL E 156 Fasc. 78. No. 44. pag. 19.

⁶⁷ MNL OL E 156 Fasc. 78. No. 44. pag. 16.

⁶⁸ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677. július 31.) pag. 12.

⁶⁹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677. július 31.) pag. 21, 25.

⁷⁰ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677. július 31.) pag. 35, 38.

⁷¹ Idézi: *Eckhardt Ferenc*: Az úriszéki büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században. Jogtudományi Közlöny, 6. (1951) 7. sz. 391.

⁷² vö.: Fertőszentmiklós példáját: MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1608. január 1.) pag. 234.

való kimérése, árusítottak magánháznaknál is. A korszak végén, az új birtokos, Esterházy Pál Kapuvár privilegizált mezővárosnak adományozott, 1684. november 1-jén kelt kiváltságlevelé 6. pontjában a következőképpen szabta meg a negyedéves kocsmáltatási jogot: „Nem lehetvin bor nélkül magunk is Kapuvárott, azokáért annak esztendőtt által Czégér alatt való folyássát föntargyuk, mind azon által Sz: Mihály naptul fogvást Karátson napig, hogy az Város is bort árultathasson meg engedtünk”.⁷³ A város mint communitas bírta tehát a háromhavi bormérési jogot. Az úgynevezett Nádasdy-kódex nevű instrukciós könyvben a bortöltőknek és az asztalnokoknak szóló instrukciókon túl négy 17. századi, rábaközi vonatkozású kocsmai utasítás maradt fenn, melyek közül a legbővebb és legkorábbi 1633-as keltezésű.⁷⁴

Révay Judit, az alig két hónappal korábban elhunyt Nádasdy Pál özvegye 1633. december 12-én Csejtéről Madarász Márk kapuvári udvarbírónak részletes uradalmi utasítást adott, melyben ismétlődően visszatért az italmérés kérdésére.⁷⁵ A minden ízében nyereségorientált üzletpolitikáról árulkodó instrukció körültekintően szabályozta a kocsmáltatást, és ellenőrzési kötelezettségek sorával a korábbiaknál jóval szigorúbb rendelkezést adott udvarbírója és a főléje prefektusként kinevezett Wittnyédy János kezébe, ami növekvő adminisztrációs terheivel a professzionalizálódó földesúri vállalkozás képét mutatja. Minthogy a határnapok be nem tartását általában is szigorú pénzbírsággal sújtották, melynek révén a szőlőbirtokos gyorsan nagy adósságra tehetett szert, Révay elejét kívánta venni annak, hogy a szőlők műveléséből kitaltsák azon személyeket, akik kis adósságot bírtak. Az intézkedés mögött az a megfontolás állt, hogy nem szolgálja az uradalom érdekeit a szőlőhegyek elhanyagolása, mivel így a borból származó jövedelem csökken. Ugyancsak ezt a célt szolgálta az a rendelkezés, hogy egy héttel előtte tájékoztassák a nemesasszonyt a szőlőhegyen végzendő munkákról, hogy azok művelése idején ne vonják el a munkáskezeket más feladatokra. Az instrukció egyértelművé teszi, hogy a birtokos bérelte az egyháztól a bordézmát, ám itt is a hozamkülönbséget lebegett a szeme előtt (*Az dézmát tudja-e kegyelmed mi drágán szoktuk megárendálni, hogy azért haszonnal térüljön meg*). Madarász Márknak a dézsmaborról szóló kimutatást évente kellett megküldenie a földesúr számára, de a dézsmaszedést megelőzően is folyamatos tájékoztatási kötelezettsége volt. Az úrnő megtiltotta továbbá, hogy bárki az engedélye nélkül bort adjon el, és jól mutatja a szőlő jövedelmezőségét, hogy földesúri monopóliummá tette a bor és a gabona közötti terménycserét (*Az ki gabonáért bort akarna eladni, másnak adni ne engedje, nekünk is lévén gabonánk, gabonát adjunk borért*).

⁷³ MNL GYMSMSL V 27. (Kapuvár nagyközség iratai) 2. d. A kapuváriak kiváltságlevelé, 1684. november 1. Közölve: *Gerencsér Péter*: Bécs kapujában. A Rábaköz hadtörténete a török korban. Csorna – Kapuvár, 2020. 223–224.

⁷⁴ A kódex tartalmának jegyzéke: *Koltai András* (szerk.): Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708. Bp., 2001. 269–277, et passim.

⁷⁵ *Iványi Béla* (közli): A kapuvári uradalom utasítása 1633-ból. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle 12. (1905) 281–286.

A kocsmállás terén Nádasdy reformintézkedéseket vezetett be. Azelőtt két földesúri hordó bor után a „polgárság” (jobbágyközösség) a harmadik hordót maga árusíthatta, ezután ezt nem engedélyezte, minden kétséget kizáróan a konkurencia kizárása miatt. Úgy intézkedett, hogy a polgárok elégedjenek meg azzal, hogy Szent Mihály napjától maguknak kocsmálhatnak. Ugyanakkor a kapuvári uradalomban „jóakaratunkból megengedtük”, hogy az új szabályozás csak a következő évtől, 1634-től lépjen életbe, addig a földesúr minden két hordó bora után a harmadikat rákezdhetik, de legfeljebb nyolc-kilenc akónyit, ellenkező esetben a bort lefoglalják. A kocsmai borok árát azonnal kellett beszedni, és a belőle befolyt bevételből quietantiát, nyugtát kellett adni. Mint láttuk, Sennyey Ferenc korában a bor értékesítésének és kifizetésének ideje még eltérhetett egymástól. Az utasítás szerint az udvarbíró kötelessége volt ügyelni arra, hogy a bor a kocsmáltatás során ne fogyjon el. Ez a passzus a jövedelmek szaporítása érdekében a fogyasztás folyamatosságát igyekezett biztosítani, míg a 16. század közepén még találkozhattunk hiánygazdasággal: a kocsmákon elfogyott a bor, és nem volt mit kiárulni. A vendéglátást az instrukció oly módon szabályozta, hogy főrendek beszállásolása esetén a várakban és a majorságokban a földesúr javaiból illedelmesen kínálják meg őket borral, de „nem tékozlással” – azaz Révay takarékosra intette a javak kezelőjét. A szakértelem, az ellenőrzés és az áttekinthetőség piacorientált szelleme egyaránt kitetszik abból a pontból, amely a korábbi gyakorlatot megváltoztatva ezután kizárólag kocsmákon, és nem magánházaknál engedélyezte az italmérést (*egy-egy eszes és borhoz tudó korcsmáros árulja az mi borainkat és ne házanként, úgy mint annak előtte*).

Datátlanul maradt fenn a Nádasdy-kódexben a rábaközi kocsmák inspektorának, Márton Pálnak szóló földesúri utasítás, melynek szövege gyakorlatilag megegyezik az utódjának, Ensel (Enzsöl?) Andrásnak szóló, 1656. január elsején kelt instrukcióval (utóbbi teljes szövegét a tanulmány végén közlöm).⁷⁶ Nyolc, illetve kilenc pontjában Nádasdy (III.) Ferenc elsőként arra hívta fel felügyelője figyelmét, hogy személyes jelenlétével biztosítsa: a boroknak a Rábán történő behozatalakor ne történjen korrupció. A borok tárolásának helyszínén, Szilben és Csornán a hordókat csak egyesével szabadott a kocsmáros rendelkezésre bocsátani, és az elfolyt veszteség kiegészítését, a „borvonást” is személyesen kellett ellenőriznie. Anyja, Révay Judit utasításához hasonlóan ő is felszólította az inspektort a kiárult borok utánpótlásának szükségességére, melyeket tisztességes embereknek kellett árulniuk. A kocsmárosok fizetését akónként 10 dénárban szabta meg, emellett a borseprő is őket illette. Szintén az 1633. évi rendtartással egybevetően megparancsolta az eladott borok árának azonnali beszedését, mivel utóbb nehezebb volt utánajárni a felhalmozott adósságoknak. Annyi engedményt tett, hogy a helyieknek alacsony összegre rúgó hitelt szabad volt adniuk, az idegennek viszont semmit, nyilván azért, mert utóbbinak bottal üthetik a nyomát. A kocsmatartásból befolyt árbevételt kéthetente a biztonságosabbnak ítélt kapuvári várba kellett szállítaniuk, ahol egy erre kijelölt külön

⁷⁶ MNL OL E 185 Utasítások, 67. doboz, I. kötet. No. 57. pag. 288–289. 336–337. A „kódexben” való elhelyezkedése és szövegezése alapján a Márton Pálnak küldött instrukció éppúgy Nádasdy (III.) Ferentől származhat, és keletkezése is a 17. század derekára tehető, mint az Ensel Andrásról írt 1656-os rendelkezés.

pénzesládában kellett őrizniük. Megtiltotta, hogy a kocsmáros a borból befolyt pénzzel kereskedjen. Utolsó pontja magyarázatot ad arra, hogy miért szállították a behozott borok egy részét Csornára, nevezetesen azért, mert közel fekszik Barbacshoz, melynek 13 hordót volt kötelessége megvennie. Hasonló megfontolás állhatott a szili tárolás mögött is, mivel a térség közepén fekvő faluból a Rábaköz többi települése gyorsabban elérhető.

Nádasdy (III.) Ferenc 1664. október 25-én pottendorfi kastélyában újabb, tízpontos italméresi utasítást adott ki, ezúttal Fábíán János számára, aki nem pusztán a rábaközi (kapuvári), hanem a többi Nádasdy-uradalom, Sárvár, Sárvár-Felsővidék, Sopronkeresztúr, Klastrom (Borsmonostor), Léka (Lockenhaus) és Dörföly (Dörfel, ma Steinberg-Dörfel része) közös kocsmállási felügyelője is volt (az utasítás szövegét szintén közlöm a függelékben).⁷⁷ A bortárolás logisztikai központja Sopronkeresztúron és Sárváron volt, ahol a kulcsárok feladatául szabta meg az úr a borok őrzését, elismervény adása ellenében ők tartoztak kiadni azokat az egyes uradalmak tisztviselőinek a kezébe. Fábíán János munkaköréhez tartozott, hogy a hónap elején kimutatást kellett készítenie a kiszállított borok mennyiségéről és helyéről, a hónap végén pedig a tisztviselőkkel és a kocsmárosokkal együtt a keresztúri várban kellett kölcsönös nyugtaadások mellett tételesen elszámolniuk. A pénz szállítását muskétás katonák kísérték. Megerősített több, már korábban is érvényben lévő szabályt, mint a bor folyamatos utánpótlását, a kocsmáros személyének feddhetetlenségét, a hitelezés felső értékhatárának maximalizálását (ezúttal egy forintban), a jobbágyok borkiméresi tilalmát, az idegen kocsmára járás tilalmát 24, illetve 4 forint büntetés terhe mellett. A földesúr kereskedelmi monopóliumát biztosította a jobbágyok borának elővásárlási joga, és ha ezt a jobbágy, másnak adva el borát, nem tartotta tiszteletben, 12 forintos bírságot helyeztek kilátásba. A nyereségorientált szemlélet rajzolódik ki az utolsó pontból is, miszerint a kocsmárosoknak az üres hordókat a kulcsárokhoz kellett visszaküldeniük, hogy azonnal újratöltsék.

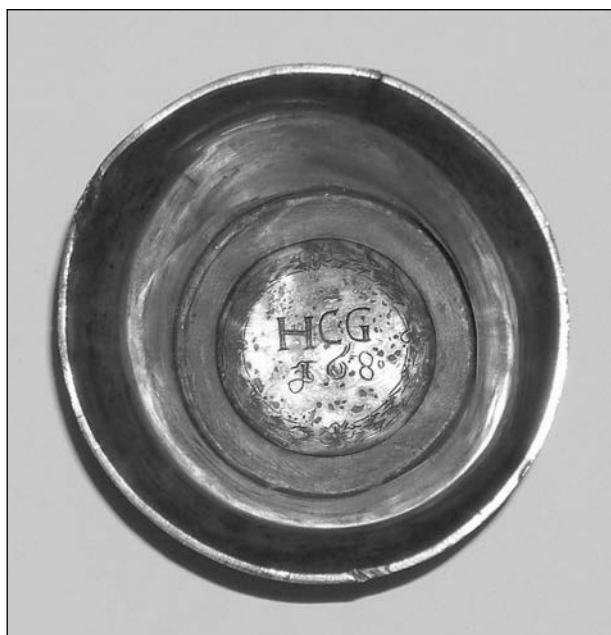
Ugyanezt a szellemiséget örökölte tovább az új birtokos, Esterházy Pál, amikor 1688-ban kelt általános instrukciója során felhívta tisztartóinak a figyelmét a majorsági szőlők ganajoztatására, tisztán tartására, illetve újfent a munkák írásbeli nyilvántartására: „szorgalmasan conscribálván hiven és igazán adminisztráljanak.”⁷⁸ (4–5. kép)

A kiadásokat növelte viszont, hogy az uradalmi tisztviselők és a majorsági alkalmazottak jövedelmük egy részét természetbeni járandóságokban, borban kapták meg, ezek rendjéről rendszeresen tájékoztatnak az utasítások és összeírások. Az 1608. évi első urbárium szerint a legtöbb bort kommencióban Balassy Mihály udvarbíró és Vághy János porkoláb kapta (egyaránt 12 akót), a számtartónak, a viceporkolábnak és a majorsági alkalmazottaknak viszont nem járt bor, a kocsmárosasszonynak is csak 8 köből búza.⁷⁹ A személyzet fizetéséről szóló 1690-es összegzés szerint a tisztartó és a számtartó borjáradéka egyösszesen 12 akó volt, a porkolábnak ennek a fele, a kaszárnak, a kulcsárnak és

⁷⁷ MNL OL E 185 Utasítások, 67. doboz, II. kötet. No. 87. pag. 287–292.

⁷⁸ *Merényi Lajos* (közli): Hg. Esterházy Pál nádor általános utasítása tisztartóihoz (1688). *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 9. (1902) 473.

⁷⁹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1608. január 1.) pag. 285–288.

4-5. kép. Ezüstpohár, Beled. A fenék belső oldalán 1680-as évszámmal. (RMGy HT 70.11.87.)

a konyhasáfárnak együttesen 9 akó bor, ezenkívül a pordányi majoros is kapott 5 akóval.⁸⁰ A kapuvári plébánosnak 1686-ban a szombati votívumért, azaz a rendkívüli szentmiséért (*missa votiva*) hat akó bort járt.⁸¹ Ugyanez maradt érvényben a század végén is, mivel az 1696–97. évi katolikus egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint az akkor 33 éves Andor István plébános az uradalomtól évente 6 akó bort kapott a szombatonként tartandó iszentszeletért.⁸²

A 17. századi rendtartások mind ugyanazt a motivációt hordozták magukban, nevezetesen az ellenőrzés, a felügyelet, az elszámoltatás szigorítását, amelynek végső célja a nagyobb haszonszerzés volt. A birtokosok igen drákói szigorral tartották rajta a szemüket a szőlő- és borkereskedésen, a termelés, az értékesítés és a fogyasztás minden egyes fázisát elismervényekkel és ellenőrzésekkel igyekeztek követhetővé tenni, ami a kapitalizálódás és a bürokratizálódás modern szelleme felé mutat.

Visszaélések és restanciák

Minthogy a borkereskedelem az uradalom messze legjövedelmezőbb üzletágát jelentette, potenciálisan a korrupció melegágya volt. Elsődlegesen ennek megelőzését, a borforgalom átláthatóságát célozták az imént tárgyalt ellenőrzések, nyugtaadási kötelezettségek. Alighanem a hűtlen kezelés széles körben divatozó gyakorlata ihlette a sárvári Nádasdyudvarban is megforduló Tinódi Sebestyén *Az udvarbírákról és kulcsárokról* című 1554-es költeményét, melyben a tisztségviselők gazdasági visszaéléseit korholta: „Óh, mely nagy kárt tesznek az udvarbírák, / Mert titkon magoknak sokat takarnak, / Igön hízölködnek, sokat csélcspanak, / Ki miatt az urak sok kárt vallanak”.⁸³ Találunk is Kapuváron ilyen udvarbírói visszaéléseket. 1587–1589-es tevékenysége alapján Vasváry Imre provisor ellen éppen az uradalom megkárosítása jogcímén indítottak eljárást 1589-ben, majd 1590-ben, és váltották le tisztségéből. Többek között az volt a vád ellene, hogy összesen 149 akó borral károsította meg az uradalmat, Pacsy Gergely számtartó azt hozta fel ellene, hogy Vasváry 1587-ben korlátozta hatáskörében, csak a falvak borárulással beszedett pénze kapcsán intézkedhetett.⁸⁴ Kozma Máté szentmiklósi vincellér arra panaszkodott, hogy nem törődött a szőlőhegyen végzendő munkálatokkal, a szentmiklósi présház és a hordók tönkrementek, az úrbérések a szüntelen sárvári fuvarozások folytán nem tudták megművelni saját szőlőtökéiket, az endrédiak pedig sokallták a szőlőben végzett robot egy napi késedelméért rájuk kiszabott 21 dénáros bírságpénzt.⁸⁵

⁸⁰ *Merényi Lajos* (közli): A kapuvári uradalom személyzeti kiadásai 1690-ben. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 9. (1902) 470–472.

⁸¹ *Merényi* 1902a. 423.

⁸² *Varga Imre*: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1696–97-ből. Arrabona 14. (1972) 306.

⁸³ *Jankovics József – Kőszeghy Péter – Szentmártoni Szabó Géza* (szerk.): Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény II. A 16. század magyar nyelvű világi irodalma. Bp., 2000. 51.

⁸⁴ *Horváth* 2004. 355. 12. jegyz. 376.

⁸⁵ *Horváth* 2004. 376–378.

A nemesek általános útvámmentességét érte sérelem 1687-ben a kapuvári vámon, ahol egyébiránt hordónként egy pint bort kértek az áthaladásért. Csáfordy Péter Esterházy Pál főispánhoz és Sopron megyéhez írt 1688. évi panaszlevelében azt kifogásolta, hogy a Mátyás nevű zsidó vámos többszöri alkalommal is törvénytelenül vámolta meg boros szekerét, sőt még igavonó jószágát is lefoglalta: „Kénszerítettem cum protestatione [tiltakozással] nemes vármegyénk esküttjő székén azon Kapuvárott tíz tallért letennem, hogy két elfogott ökrömet kiszabadíthassam, mellyeket előbb szolgabíró Vörös János úr által repetalattam [visszaszereztem] ugyan, de nem adta különben ki, hanem azon letett tíz talléromra”.⁸⁶ Még a panaszlevél keltezését megelőző héten, január 25-e körül is erővel sértette meg Csáfordy szabadságát „ezen sidonak alkalmatlanságha”. A megyei törvényszék tárgyalása igencsak elhúzódhatott, mert (Felsőbüki) Nagy István Sopron megyei alispán, Vörös János szolgabíró és Tóth Péter ülnök jelenlétében csak 1692. február 7-én Csáfordon született döntés arról, hogy Csáfordytól jogtalanul követelte Mátyás kapuvári vámos a vámot, aki azonban az idézés ellenére meg sem jelent a bíróságon, így bizonyítást nyert hivatali visszaélése mellett rá külön büntetést is kiszabtak.⁸⁷

A falvak borral kapcsolatos tartozásait pontosan nyilvántartották. 1660-ban pénzbeli restanciaként tartottak számon a bormérési kötelezettség alapján szedett adót, Barbacsnál és Bősárkánynál együttesen 13, Babótnál 22, Szentmiklósnál 14, Söjtörnél 26, Endrédnél 33 forint csappénzt, melyeket a falusi bírónak kellett beszoigáltatniuk, de a kapuvári bírónál, Göndöcs Jánosnál ilyen nem jegyeztek fel.⁸⁸ Ugyanebben az évben „Az korczmakon valo Restantia” címén a kapuvári kocsmárosnál, Olaszy Györgynél számon tartottak viszont 69 forint 93 dénár adósságot. Ezenkívül a kapui Süpölcz (Sipőcz) Pál 94 dénárral tartozott a seprő áráért. Összehasonlításképpen Hirschel Michael babóti kocsmáros restanciája 159 forint 20 dénárt, Zámbo István szentmiklósi kocsmárosé 12 forint 21 dénárt, Varga Balázs endrédi kocsmárosé 24 forint 21 dénárt, Gemery (?) Farkas söjtöri kocsmárosé 20 forint 54 dénárt, Kacs (Gacs?) István csapodi kocsmárosé pedig 18 forint 34 dénárt tett ki. A borarulás utáni teljes tartozás összesen 305,27 forint volt. A babóti tette ki az összes adósság több mint felét, míg a kapui a negyedét, ami jól mutatja, hogy a birtokközpontban – Babóton és a tőle még nem teljesen független Kapuváron – a hajdúk fogyaszthatták a legtöbb bort. A három évvel későbbi *Ectraxtus urbarii* szerint emelkedett ugyan a kocsmáltatás utáni restancia nagysága, mivel azonban a többieké is jócskán megnövekedett, a birtokközpont uradalmon belüli aránya csökkent.⁸⁹ A tartozás teljes összege 3069 forint 57 ½ dénár rúgott, melyből Kapuvár Varga Ferenc vezette kocsmájánál 195 forint 37 ½ dénár, Babót Osonna Balázs által irányított borarúsító helyénél 374 forint 25 dénárt jegyeztek fel, azaz a két kocsmá tartozásának

⁸⁶ Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó oklevéltár. IX.1282–1739. Bp., 1966. 166.

⁸⁷ Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó oklevéltár X. 1150–1766. Bp., 1967. 262–263.

⁸⁸ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660) pag. 374–378. Az, hogy az alább szóba kerülő Olaszy szolgált kapuvári kocsmárosként, máshonnan derül ki: MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660 II.) pag. 881.

⁸⁹ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1663) pag. 759.

aránya alig haladta meg a 18%-ot. Varga Ferencről annyi tudható, hogy 1672-ben zselérlékként írták össze, fiát Mártonnak és Ferencnek, unokáját Istóknak hívták; 6 ökörrel és 2 tehénnel rendelkezett, Sipőcz Gergely mezővárosi bíró mellett esküdtként is szolgált.⁹⁰ Visszatérve az 1663-as jegyzékre, a többi falu restanciája a következően alakult: Bodonhelyen Nagy Mártonnál 371 Ft 87 ½ d., Csapodon Nagy Ivánnál 249 Ft, ugyanott Hatos Istvánnál 98 Ft 12 ½ d., Bogyoszlón Szarka Pálnál 179 Ft 12 ½ d., Endréden Heczele Jánosnál 206 Ft 50 d., Pordányban Horváth Györgynél 150 Ft 50 d., Vitnyéden Horváth Tamásnál 146 Ft 50 d., Szentmiklóson Horváth Márknál 346 Ft 50 d., Söjtörön Kovács Ivánnál 202 Ft 12 ½ d., Szilben Boczker (Böcskör) Istvánnál 387 Ft 62 ½ d., Barbacson a faluközösségnél 134 Ft 75 d., míg az Újhídon 32 Ft 32 ½ d. volt a tartozás összege.

1681. január 9-én Pavcsnik György számtartó három évre visszamenően Pozsonyban készített kimutatást a Mathias Aloysius kapuvári udvarbírói tisztsége idején felhalmozódott adóhátralékokról, lajstromában településenként írta össze a kocsmárosoktól várt késedelmes pénzeket.⁹¹ Eszerint az 1677. augusztus 1-je és 1678. július 31-e közötti egy év alatt keletkezett Kapuváron 3 Ft 48 ½ d., Gartán 28 Ft 12 ½ d., Babóton 84 Ft 84 ½ d., Vitnyéden 57 Ft 44 ½ d., Bodonhelyen 191 Ft 57 ½ d., Bogyoszlón 54 Ft 6 d., Pordányban 44 Ft 20 d., Szilben 55 Ft 66 ½ d., Endréden pedig 33 Ft 3 d. adósság. A legtöbb tartozása Bodonhelynek volt, mely nyilván összefüggött az ottani híd katonai és a mellette lévő vámhely gazdasági szerepével. Új szereplőként tűnik fel a listán a Kapuvár szomszédságában alig egy évtizeddel korábban, 1663-ban alapított Garta település, amiből következik, hogy ott már akkor volt külön kocma. Sem Gartának, sem Kapuvárnak nem volt viszont restanciája, míg Babótnak 59 Ft 68 d., Bogyoszlónak 7 Ft. 63 d., Szentmiklósnak 78 Ft 16 d., Marhester Györgynek Endréden 12 Ft 53 d., Ivancsics Jánosnak ugyanott 11 Ft, a már korábban megismert Fejes Péternek ugyanott 3 Ft 50 d., míg Csapodnak 12 Ft.

Égettbór és sörfőzés

Az ország belsejében, főként a magyarok által lakott részeken a szeszes ital hagyományosan a borral volt azonos, a 17. században azonban itt is megjelentek az alkoholfogyasztás olyan alternatívái, mint a pálinka és a sör.

Az égettbór a borkészítés mellékterméke volt, az égetett szesz három alapvető nyersanyaga közül (gabona, gyümölcs, szőlő) ez terjedt el legkorábban a Rábaközben. Az aqua vitae névvel is illetett borpárlatot terminológiailag is megkülönböztették a gabonából készült desztillátumoktól (*crematum*, *crematura*), így „az égettbór eleinte *borszeszt* jelentett, majd jelentése felölelte a gyümölcs- és gabonapálinka jelentését is”.⁹² A borpárlat alapanyaga a hordókban vagy más tárolóedényekben lerakódott üledék, a borseprő volt,

⁹⁰ MNL OL E 156 Fasc. 156. No. 12. pag. 129, 125.

⁹¹ MNL OL E 156 Fasc. 68. No. 56. A kocsmárosok személyéhez vö.: MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677. július 31.) pag. 35, 38.

⁹² Balázs Géza: A magyar pálinka. h. n. 1998. 24.

így aligha meglepő, hogy a borok tárolása során kerülnek elő a vele kapcsolatos adatok. A kapuvári uradalomban az égettborra vonatkozóan az 1584. évi urbárium elmondja, hogy az öreg pincében tároltak két hordónyi „söprő bort”, s hogy ez valóban lepárlásra várt, mutatja az összeíró megjegyzése: „eghetny walo”.⁹³ Minthogy a pálinkafőzés is földesúri kezelésben álló kisebb királyi haszonvétele volt, a boraljának mint a mellékterméknek a gazdaságos feldolgozásával nyert borpárlatot szintén az uradalmi kocsmában mérette ki jó pénzért az uraság. Horváth László kutatásai szerint ebben az évtizedben az italkimérés után megmaradt borsöprűt Kapuváron tárolták, ahol már külön „borégetőt” is alkalmaztak, de hogy a rövidital ekkoriban még nem játszott jelentős szerepet az uradalomban, az kitészik abból, hogy ecetet is készítettek belőle, pálinkára nem is utalnak a számadáskönyvek.⁹⁴ A Márton Pálnak és az 1656-ban Ensel Andrásnak szóló rábaközi kocsmái rendtartások szerint a kocsmárosok gazdálkodhattak a seprővel. Erről tanúskodik, hogy 1660-ban bizonyosan égettort készítettek belőle, mivel a kapui Sipőcz Pálnak 94 dénár restanciája volt a borseprű miatt.⁹⁵ Az öreg pincében ekkor összeírtak egy borseprű égetésére szolgáló rossz vasfazekat is, melynek nem volt fedele sem.⁹⁶ Sipőcz a jobbágytársadalom gazdagabb rétegéhez tartozott, mely bő állatállományában nyilvánult meg, nyolc ökre, hat-hat tehene és lova volt, Hidáson halastavat is birtokolt.⁹⁷ 1686-ra már meghonosodott gyakorlattá vált az égettbor-készítés, mert a borseprű a „régí szokás szerint” a kocsmárosoknak járt.⁹⁸

Jóllehet a pálinka- és a sörfőzés a közös mesterségbeli fogások miatt gyakorta járt együtt, olyannyira, hogy sokszor közös házban is rendezkedtek be, Kapuváron a 17. század második feléig jelenleg nem ismeretes sörnevelőházra utaló információ. Annak is megvan persze a maga katonai és etnikai vetülete, hogy miért éppen ekkor jelenik meg a sörfogyasztás. Az 1681-es adóhátralék-jegyzék szerint 1677 és 1678, illetve 1678 és 1679 között is volt tartozása a sörfőzőknek, tehát létesült már uradalmi sörfőzőház.⁹⁹ Ami az első adóévet illeti, két sörfőzőt is említene, az egyikük Joannes „Brahraater”, aki a zab árával tartozott, méghozzá 6 forint 25 dénárral. Ugyanennél az évnél feltűnik egy másik sörfőző is, akire „Matthias Dietrik Braxator Gardayensis” néven, azaz gartai serfőzőként hivatkoztak. Ő 3 Ft 50 d-ral a rozs árával, 6 Ft-tal pedig az árpa árával tartozott. Az adótartozás az alapanyagokra is fényt vet, gabonasört főztek zabból, rozsból és árpából. Minthogy a sörnevelés földesúri kiváltság volt, alighanem mindkét mesterember bérletként bírta a tevékenységet. Beszédes németes megnevezésük, így könnyen elképzelhető, hogy idegen személyek újdonságként honosították meg a sörfőzés tudományát. A másik adóévben

⁹³ MNL OL E 156 Fasc. 56 No. 33. pag. 89.

⁹⁴ Horváth 2004. 361. 64. jegyz. is.

⁹⁵ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660) pag. 378.

⁹⁶ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660) pag. 358.

⁹⁷ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 42. (1660 II.) pag. 879, 884.

⁹⁸ Merényi 1902a. 423.

⁹⁹ MNL OL E 156 Fasc. 68. No. 56. pag. 1, 3.

Matthias Dietrich a sörfözde (*braxatoria*) épülete után 33 forint cenzussal tartozott a földesúrnak. Mindebből következik, hogy a sörnevelőhely egészen új lehet, nem sokkal 1677 előtt hozták létre. Tudjuk, hogy a még Nádasdy (III.) Ferenc által 1663-ban alapított Gartát az 1670-es években fiskális birtokként német telepésekkel népesítették be, a vár felőli felszéről lévő szerven meg is találjuk Joannes „Brandtsiter” nevét, aki 1676-ban kezdett épülni Gartán.¹⁰⁰ Ebből nemcsak arra következtethetünk, hogy ő is gartai illetőségű volt és hogy sörfőzdéje is újonnan nyílhatott meg, hanem arra is, hogy személyében sem sokkal korábban kerülhetett a Rábaközbe, sőt vezetékneve foglalkozására utal. Másodszor pedig az a tanulság is leszűrhető, hogy a sörfőzés elterjedését nem feltétlenül az italfogyasztás átalakulása siettette. Éppen ellenkezőleg: inkább a Gartára telepített, a német etnikumhoz tartozó katonák, valamint a Nádasdy kivégzésével a fokozódó germanizáció nyomán Kapuvárra beszállásolt császári csapatok ellátását szolgálhatták. Mind az égettbor-készítés, mind a sörfőzés azt mutatja tehát, hogy még távol van az a 19. századi trend, amikor pálinka- és sörfőző, illetve -mérő helyek sokaságának alapításával igyekeznek megfelelni a változó fogyasztási szokásoknak Kapuváron.

Konklúzió

A kapuvári uradalom legnagyobb bevételi forrásának – az ország számos más magánföldesúri gazdaságához hasonlóan – a borértékesítésből és a kocsmáltatásból származó tekintélyes összegű készpénz-jövedelem tekinthető. A teljes pénzforgalom felét, adott esetben akár kétharmadát a borkereskedelem tette ki, érthető tehát, hogy a földesurak a vonatkozó időszakban mindig különös gondot fordítottak a szőlőből nyerhető profit maximalizálásra, uralva a termelés, az eladás, a vásárlás és a fogyasztás teljes folyamatát. Az egyes tételek számontartása, a kiadások és bevételek regisztrálása, az utasításokban leírt elismervény-adási kötelezettség (*quietantia*) nagy körültekintést igényelt, így elősegítette az uradalom modern alapokon nyugvó adminisztrációjának és az írásbeliségnek a fejlődését, végső soron a kalkulációnak és a gazdaság irányítási rendszerének a professzionizálódását.

A háborús időszak borszükséglete által is indukált borkereskedelem a vártartomány leginkább tőkés rendszeren nyugvó szegmensét képezte, ami a kapitalista gazdaság-szerveződési modell felé mutatna, ám sok más uradalomhoz hasonlóan a kapuvári sem lépett túl a kiváltságokra és természetbeni járadékkötelezettségre épülő feudális struktúrákon. A magánföldesúr csak nagyon korlátozott mértékben alkalmazott bérmunkásokat, szőlőföldjeit robotban saját jobbágyaival műveltette, a szállítást is ők bonyolították. Elővásárlási joggal rendelkezett az úrbéresei által megtermelt szőlőtermés fölött, amit az úgynevezett „kisebb királyi haszonvételekkel” (italmérés és kocsmatartás joga, pálinka- és sörfőzés) és egyéb monopóliumaival élve olcsón vásárolt meg és drágán árult ki – gyakorta ugyanazoknak, akik megtermelték. Korlátozta a borpiac szabadságát, ellehetetlenítette a

¹⁰⁰ MNL OL E 156 Fasc. 12. No. 44. (1677. július 31.) pag. 23. Vö. az 1672. évi névsorral is.: MNL OL E 156 Fasc. 156. No. 2. pag. 133.

jobbágyok borának értékesítését, ami gátolta az úrbéresek gazdasági és társadalmi mobilitását. Az uradalom profitorientált szemlélete csak látszólag piacgazdasági: a parasztság kényszerpiacot jelentett, amellyel megvásároltatták az uraság kezére került borokat. Ennélfogva a 16–17. századi Nádasdy-uradalomban nem a valós erőforrásokon, a ténylegesen termelésen alapuló szabad piaci szellem mutatkozott meg, hanem az a féloldalas gazdasági modell, melyet Leopold Lajos más kontextusban „színlelt kapitalizmusnak” nevezett,¹⁰¹ és amely máig hatóan torz gazdasági és társadalmi képleteket eredményezett.

FORRÁSKÖZLÉS

1.

1656. január 1., Seibersdorf. Utasítás Ensel Andrásnak, a rábaközi kocsmák inspectorának. [MNL OL E 185 Utasítások, 67. doboz, I. kötet. pag. 336–337.]

Instructio pro Andrea Ensel

Minthogy Ensel Andrást, az mi Rábaközi Korczmáink Inspectorsaghára fogadtuk, akartunk azért, hogy ez keőuetkezendő punctumokhoz alkalmaztassa magát.

Primo. Legh elsőbbenis, minthogy ekkoraigh az Borok ide hozássakor legh inkább leőt itt az Rábán migh által hozzták czáuállások, es vesztegetessek, szükséghe mindenkor, valamikor által hozzák magais jelen legyen.

2. Minthogy bizonynyos helyeken lesznek mind az borok, ugy mint Szilott és Csornán, csak edgy hordonkent köll az Korczmárosok keziben az bort adnny, s magais ott legyen az bor le vonnyasson, s uigyázzon, hogy az vonyo borert uizet ne tölzen az Korczmáros az hordoba.

3. Szorgalmatosan arrais vigyázzon, hogy sohul egy oraigh se allyon Korczmánk heában, hanem mihelyen láttya, hogy el fogy az bor, mindgyárást mást uitessen helyben.

4. Koczmaróssokat pedigh Embersséghe Embereket mindenűt fogadgyon, az melynek ertekekis legyen, kik mindenkor meghfizetthetnek.

5. Ezekkel valo fizetisseket, illy forman akargyuk hogy végezze, hogy minden akotul tiz tiz pénzt köll fizettny, s az Sőpreiis az Korczmáros számára maradgyon, de uiz mirtikkel nem akariuk hogy adgyanak számot, hanem az mint ako fa hossza, ugy adgyon számot rula.

6. Ekkoraigh azért vehettek be nehezen az Korczmárosoktul az Borok arrat, hogy mind hitelben adta ki az bort, ez után ugy alkalmaztassák a dolgot, hogy edgy Embernek sokat ne adgyanak hitelben, az idegennek penigh sohunt semmit.

7. Az pénzt az Koczmaíkrul, minden két hétben be köll szednny, s itt az várban tartuán magános ládat, mind abban köll tenny, itt iobb securitasbanis [biztonságban is] lészen az pénz, az koczmarós sem kereskedhetik pénzűnkkel, melyet magadnakis tilalmazunk, hogy semmi

¹⁰¹ Ifj. Leopold Lajos: Színlelt kapitalizmus. In: Uő: Elmélet nélkül. Gazdaságpolitikai tanulmányok. Budapest, 1917. 93–131.

uttal pénzünkkel ne kereskedgyel, mert ha az olyan hirünkre essik fejeddel iadszol.

8. Soha az Borokk fogytát nem köll várny, hanem, ha aziránt valo fogyatkozásodat látod, idein köll minket tudossitanny, hogy aziránt lehessünk dispositioval [rendeléssel].

9. Minthogy az Barbacziak tizen három hordoval tartoznak meg innya, azon Borok[na]k alkalmas helet Csornán adtak, ha oda uússzik az Borokat, legyen vigyázásban azokra, mint az többire, hogy azon Borokban valami kár ne essik, mert ha kárunk köüetkezni nem másnak, hanem magadnak imputáltatik [tulajdonítottatik].

Datum in Castro n[ost]ro Szeibersdorff Die prima Janua[rii] A[nn]o 1656.

2.

1664. október 25. Utasítás Fábíán Jánosnak, a sárvári, kapui, felsővidéki, keresztúri, klastromi (borsmonostori), lékai és dörffölyi kocsmák inspectorának. [MNL OL E 185 Utasítások, 67. doboz, II. kötet. No. 87. pag. 287–292.]

Fabyan Janos Sarvary, Kapuy, Feölseő Vidéky, Kereszthury, Lekay, Kalastromy és Deörfföly igaz Joszaginkban leveő Korczmakra Inspectrosagra valo Instructio

Primo. Istenét féllie, io életnek, és Józansaghnak Kiövetiöie legien, becsületunket maga eleöt visellie, senkitiöl mastul, hanem magunktul, Bizalmas Atiankfiatul, és Prefectussunktul az kinek mélto becsületit megh advan, reverenter [tiszteletteljesen] szavaitis fogadjia, higgien, hogy ha mastul iora intetik, mivel az által szokot nagyobb perfectiora menny az ember. Szavat kinek kinek Okossan fogadgia.

2do. Ez lévén akaratumk hogy cziak éppen Kereszthurat és Sárvárat Korczmáinkra valo boroknak le tétele legien, az kikre azon az két helen léveő fiő kulczarink gondot fognak viselny, azokrais szorgalmatos gondgia legien hogy az jobb borainkat az korczmáinkra megh tartvan p[rae]bendas czeledinkre ne vesztegessék, es idő iartában fogyván az bor azokrul megint idein tudosetson benunket, hogy miis io idein tiöb borral providealhassunk [gondoskodhasunk], mivel tellies szandékunk hogy magunk[nak] és Prefectussunk[nak] legien azirant valo provisio [gondoskodás] és az korczmákon gondviseletlensegek miat fogiatkozast ne köllssek szenvednunk.

3io. Minden Joszagbeli Tisztviseliő kezében az kulczarok tartozanak bort adny quietantiat [elismervényt] vévén rola, az Tisztviselok foghnak az korczmakra vigiazny és gondot viselny, az kiben illien modot akarunk observaltatny [megtartatni]. Minden holnapnak az elein szorgalmatosan föl iria maganak az Inspector menny bort vittek mindenik korczmara, és hogy arulliak, az kire kivaltkieppien valo Laystroma legien, eltelvén penigh az holnap, az hogy minden holnapnak utollian az Tisztviselok az korczmarosokkal és magával edguít Keresztury varunkhoz eöszve giölvén és számot vetve egymás keözeöt abban az holnapban elkiölt borok árát

mind éppen feöl veggio, és hozza be, rula is az qvientantiát advan kinek kinek az Tisztviseliők keőziől addigh migh magunktul extrahalt [kivonatos] qvientantiából vissza valthassa magia quietentiait. Es mivel az pénz batorsagtalan egy embernek hordozny Kereszthurrul mindenkor muskatirossokat naggiob securitasnak [biztonságnak] okáért maga melé kérvén, és ha kivántatik, Szekeretis rendöltessen, az minthogy megirvan hadgya prefectus Úr[nak] hogy mind muskatirossokat mind peniglen az Tisztviseliőket szerül rendöltessen szekereket alaia.

4to. Korczmárosok[n]ak értékes igaz, és io lelki isméretiő embereket tétessen, az hordokat hogy mindenkor pecziöltössiek az Tisztviseliők nevunkkel megh paranczollia: Sok lievén az korczmárosok[nak] czalárd, és hamis talalmanniok, azokat ereős szoval megh eskütesse, birsagot vetvén ollanokhoz ha hogh kisebb semmisegbenis megh találatnanak, azoknak penigh Praefectus Uramtul, avagy minden falunak polgáritul rendöltetet fizetéssöket megh adatassa, tiőbbet sem, meghis paranczolván nekiek, hogy hitelben borainkat ki ne osztogassak, sem ha valakinek jobbagyunk kiőziől bort hitelben adnanakis egy forintnal fölliüb megh ne hadgiak, és azt minden holnapban irremissibiliter [könyörtelenül] meghis vegiek, nem akarvan, hogy az korczmabeli restantiák [tartozások], meliek által magunk karaval Jobbagyink szoktak megh niomorodny, szaporodianak, hanem minden holnapban az elköl[t] borok ára éppen legien megh az kit plenarie, et irremissibiliter [teljességgel és kérlelhetetlenül] meghis variuk, inkább akarvan ha kevesebekelis korczmákon hogy ha az Jobbagsagh az által kárunkkal megh niomorodiek.

5. Megh paranczoltassa az Tisztviseliők által minden faluban az Boraknak 24 fl. birsagh alatt, hogy az Korczmárosokkal edgiut arra szorgalmatosan vigiazzanak, senki Jobbagyink kiözöl mas idegen korczmakra menny ne mereszellen, és ha ollat találnak 4 fl. birsagot irremissibiliter megh vegienek raita toties qvotius [mindannyiszor] mellyiet az tiobb korczmak jövedelmivel egiut kezünkhöz hozza az Inspector, ha penighlen az Birak az ollat magok czelekednék avagy el halgatnák, az föliől specificalt 24 fl. megh vegik raitok, és hozza kezünkhöz.

6. Az Tisztviselőkkel vigiaztasson. Hanem magais szorhalmatosan vigiazzon senki ne merésszelen borainkra kezdeni, és ha ollat találnak, semillen valogatas nelkiől borat confiscalliak [elkobozzák], és mivel az korczmárosok czalardsagainak gond minden utait ki gondolny, vigiaztasson, és vigiazzon, hogy valamellik közeölek szokott korczmankra bort ne paranczollion, az borunkkal edgiut ki ne arullia, ha olliát találnak, minden irgalmasságh nielköl vasban vetössek, hogy[an] kelessiek az utan providealny [gondoskodni] vele az ne az Praefectussunk gondgia leghien, hassonlót czelekedienek, ha borainkat vizzel vesztegetny tapasztaltálnak, ha penighlen az utban az polgarsagh korczmakra vévén az bort azt megh vesztegetny, megh kezdvén avagy vizzel keverni, hasonló büntetésnek ala vetessek legien.

7. Az bort, hogy kiölessiek arultatny, mindenkor tiöltönk, avagy Praefectussunktul vegien paranczolatot, ha penighlen az szomszedsagban massok aitolban árúlnak, az mely által az mi korczmaink p[re]pedialtatnának [akadályoztatnának], benünket tudositany el ne mulaszson, hogy annakis obvialny [gátat szabni] tudhassunk, de bar féle aronis arulnák masut az

mi alattunk leviő Embereink akkar katona, Haidu avagy Jobbagy legien sub supradicta 4 fl. poena toties quoties irremissibiliter [a fent megírt 4 forintos büntetésnek mindannyiszor törté-
nő könyörtelen megvételével] idegenen reá menny ne mereszellien.

8. Az mint oda folliéb emlékeztunk, mivel magunk fogunk az korczmákra való bort szerzettetny, ha az Joszaginkban valamely Jobbaguinknak eladny valo bora volna azt megtiltssa, és legh előszőr minket megh kinaltasson véle, és az ararulis tuditatson, megh varvan azirant valo Resolutionkat [határozatunkat] adikys azon Jobbagy sub poena 12 fl. [12 forintos büntetés terhe alatt] ne mereszellie eladny.

9us. Vigasztassion arrais hogy az kórczmarossok ne hamis, hanem általunk rendőltetet igaz merteokkal éllienek, és az szegenysegh az korczmarosokat semmisegekel ne panaszozkodhassák.

10mus. Elkelvén az bor az korczmakon megh paranczollia az korczmarosoknak hogy az üres hordokat tisztan, es Szaraz helen tartsak, és miket több borért küldienek ismégh az kulczarok kezéhez küldgiek, mivel azokrulis rendes Szamadast várunk az kulczaroktul.

Sok volna megh az kit ezen Instructioban iratathatnak, ha magat megh éret elmejiő embernek lenny ne ismernenk az ki minden Instructio nélkülis az mely legh beczületesseb, és io Szolgahoz illendő megh tudgia gondolny. Hanem bizvan inspectorságában nem kételkedunk, hogy az mi hasznunkért kiirt intelmet maga beczületiert kiert mindentiől diczéletét magat szorgalmatossan, iol es hiven, ezen hivataliaban fogia viselny, és mind karos szandekot, az ki sem intelmet, se beczióletét sem helliet nem tartja, mindentul oltalmaztatny fogia, és masoktólis, az mint exemplaris [példamutató] emberhez illendő.

Datum in arce n[ost]ra Pottendorff die 25 octobris 1664.